

تحلیلی بر برات‌های تجارتي عصر قاجار (بررسی سندشناسی و تاریخی)

امین محمدی*

مرضیه نمره‌حسینی**

چکیده

برات تجارتي مهم‌ترین و پرکاربردترین ابزار مالی در مناسبات اقتصادی عصر قاجار بود. بر اساس شواهد تاریخی، در این بازه زمانی، بخش عظیمی از معاملات و مبادلات داخلی و خارجی ایران با استفاده از برات تجارتي انجام می‌گرفت. از سویی دیگر، این سند تنها کارکرد تجاری نداشت، بلکه حکومت برای اموری چون تسویه حساب‌های مالیاتی، پرداخت بدهی‌ها و خرید اجناس از خارج کشور از آن استفاده می‌کرد. با وجود تاسیس بانک‌های شاهی و استقراضی و نیز چاپ اسکناس به سبک غرب، استفاده از برات در مناسبات اقتصادی تا پایان عصر قاجار به صورت قابل توجهی ادامه یافت.

اما برات تجارتي چه نوع سندی است و یک پژوهشگر چگونه می‌تواند آن را از بین انبوه اسناد تجاری شناسایی کند؟ چه عواملی باعث شد برات تجارتي به مهم‌ترین ابزار مالی در مبادلات تجاری عصر قاجار تبدیل شود؟ این پژوهش، سعی دارد با روش توصیفی-تحلیلی و با بررسی منابع کتابخانه‌ای و اسناد آرشیوی و بیش از ۲۰۰ برات تجارتي به این پرسش‌ها پاسخ دهد.

* دانشجوی دکتری تاریخ، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، کارشناس اسناد تاریخی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (نویسنده مسئول)، تهران، ایران، Amin.Mohammadi64@ut.ac.ir
** کارشناسی ارشد اسناد و مدارک آرشیوی، دانشگاه تهران، ایران، Samareh.Hosseini@ut.ac.ir
تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۱۱/۲۱، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۳/۰۴

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که برات‌های تجارتي از نظر ظاهري دارای ساختار ویژه‌ای هستند که آنها را از دیگر اسناد متمایز می‌کند. از نظر محتوایی، این سند اطلاعات ارزشمندی از سازوکار نظام پرداخت براتی رایج در میان تجار و صرافان را در اختیار پژوهشگران تاریخ اقتصادی قرار می‌دهد. از سویی دیگر، نبود امنیت در راه‌ها، کمبود مسکوکات، حمل و نقل آسان، رایج نبودن اسکناس و عدم اعتماد به بانک‌ها از عوامل اصلی استفاده گسترده از برات تجارتي در عصر قاجار بود.

کلیدواژه‌ها: اسناد تاریخی، برات تجارتي، تاریخ اقتصادی، سندشناسی، تجار و تجارت.

۱. مقدمه

برات تجارتي را می‌توان مهمترین و پرکاربردترین سند تجاری در مناسبات اقتصادی عصر قاجار به شمار آورد. برات در این برهه از تاریخ، ابزار اصلی دادوستدهای تجاری در ایران بود و دیگر ابزارهای تجارت مانند مسکوکات، اسکناس و بیجک کاربرد کمتری نسبت به آن داشتند. با توجه به شمار بسیار برات‌های تجارتي به جای مانده از عصر قاجار، می‌توان از آنها به عنوان منبعی مهم در نگارش تاریخ اقتصادی ایران استفاده کرد. به طور کلی، برات تجارتي به چند علت برای نگارش تاریخ اقتصادی حائز اهمیت است؛ نخست اینکه با وجود مسکوکات طلا و نقره، اسکناس و بیجک، این سند ابزار اصلی دادوستدهای تجاری داخلی و خارجی عصر قاجار بود. دوم اینکه ارتباط تنگاتنگی بین آن و نظام مالی حکومت قاجار وجود دارد؛ به این معنا که حکومت برای تسویه حساب‌های مالیاتی، پرداخت بدهی‌های خود در داخل و خارج از این سند تجاری استفاده می‌کرد. سوم اینکه در این بازه زمانی، این سند به عنوان کالا در بازار دادوستد می‌شد و به ویژه بانک‌ها، تجار و صرافان از خرید و فروش آن سود قابل توجهی به دست می‌آوردند. و در نهایت، اشاره بسیاری از منابع تاریخی - چه کتب و چه اسناد قاجاری - به سازوکار برات تجارتي که نشان از اهمیت این سند تجاری دارد.

گام نخست در جهت استفاده از برات تجارتي شناسایی آن از بین انبوه اسناد به جای مانده از دوره قاجار است؛ به عبارت دیگر، پژوهشگر چگونه این سند را از بین دیگر اسناد شناسایی کند؟ در گام دوم پژوهشگر باید بداند این سند حاوی چه اطلاعاتی است. برای پاسخ به این پرسش‌ها باید از دانش سندشناسی مدد جست. مسئله بعدی این است که چرا

با وجود تغییرات گسترده در حوزه اقتصاد مانند تشکیل بانک‌ها و چاپ اسکناس، برات تجارتي تا پایان دوره قاجار به عنوان اصلی‌ترین ابزار در مناسبات اقتصادی باقی ماند. هرچند برات تجارتي با وجود اهمیتی که دارد تاکنون از نظر سندشناسی و تاریخی به صورت مستقل مورد بررسی قرار نگرفته است، با این حال، در رابطه با پیشینه آن می‌توان به دو دسته از آثار اشاره کرد. دسته اول آثاری هستند که بدون قائل شدن تمایز میان انواع برات‌ها، به اشتباه برات تجارتي و دیوانی را یکی دانسته‌اند. برای مثال، در مدخلی از دانش‌نامه جهان اسلام است، نویسنده بدون قائل شدن تفاوتی میان برات تجارتي و دیوانی، مجموعه‌ای از داده‌های تاریخی در ارتباط با این دو سند را با هم ترکیب کرده و به عنوان تاریخچه برات ذکر کرده است. (میرجلیلی و دیگران، ۱۳۹۴: ۴۹-۵۵). اثر دیگر پایان‌نامه‌ای با عنوان «بررسی اسناد تجاری دوره ناصری (مطالعه موردی برات)» است؛ نویسنده در حالی به اشتباه این دو برات را ذیل اسناد تجاری قرار می‌دهد که محور اصلی او برات‌های دیوانی عصر ناصری است (منصوری، ۱۳۹۰). دسته دوم آثاری هستند که نویسندگان آنها به واسطه بررسی موضوعاتی چون تجار و صرافان اشاره‌های بسیار کوتاه به برات تجارتي داشته‌اند. از جمله این آثار می‌توان به کتاب‌های *صرافی و صراف‌ها* (اتحادیه و روحی، ۱۳۹۵) و *اسناد تجارت ایران در سال ۱۲۸۷* (مهدوی و افشار، ۱۳۸۰) اشاره کرد. هدف اصلی ما از این پژوهش، در وهله اول شناخت برات تجارتي عصر قاجار و بررسی سندشناسانه آن با استفاده از بیش از ۲۰۰ نمونه سند است. در وهله دوم، به منظور رفع برخی ابهامات موجود درباره برات تجارتي، کارکردهای اصلی و علل رواج آن تا پایان عصر قاجار تشریح می‌شود.

۲. برات تجارتي چیست؟

در پژوهش‌های جدید برای این نوع برات، براساس منشاء صدور آن عنوان «برات تجاری» در نظر گرفته شده است (عبدلی آشتیانی، ۱۳۹۵: ج ۲، ۸۵۲) در صورتی که در غالب منابع تاریخی از آنها با عنوان «برات تجارتي» یاد شده است (اصفهانیان و دیگران، ۱۳۸۵: ج ۲، ۱۱۲؛ میرخانی، ۱۳۸۵: ۲۸۰). همانطور که در مبحث پیشینه پژوهش گفته شد، یکی از چالش‌های اصلی در پژوهش‌هایی که به برات تجارتي پرداخته‌اند، اشتباه گرفتن این نوع برات با برات دیوانی است. برای فهم چیستی برات تجارتي و جلوگیری از بروز اشتباه،

تعاریف حقوقی و توصیف‌های متون تاریخی راهگشا خواهند بود. براساس منابع حقوقی، برات در معنای عام نوشته‌ای است که به موجب آن شخصی به دیگری دستور می‌دهد که مبلغ معینی در وجه شخص ثالث یا حواله‌کرد او یا در وجه حامل، به رویت یا وعده معینی بپردازد (عبادی، ۱۳۷۵: ۲۲۹). از سوی دیگر، در متون تاریخی اطلاعاتی وجود دارد که به روشنی پرسش ما یعنی چیستی برات تجارتمی را پاسخ می‌دهد. برای نمونه نویسنده کتاب احسن‌المراسلات شرح زیر را در بیان برات ذکر کرده است:

بدانکه برات سندست که تجار یا سایر اصناف از وجوهات نقدی را به یکدیگر حواله می‌دهند و این مسئله از اسباب رفاه حال مردم می‌باشد و این ماخوذ از اعتبار و امانت است. مثلاً تاجری از کارخانه مالی می‌خرد و قیمت آن را به واسطه دو کلمه تلگراف یا کاغذ پست در مرکز آن کارخانه حواله به طرف خود می‌نماید و آن شخص طرف هم به مجرد دیدن آن بلیط که اسمش برات است وجه را تمام و کمال می‌پردازد. و آن بلیط را ضبط نموده در وقت محاسبه با یکدیگر در حساب می‌آورند. یا اینکه شخصی می‌خواهد از شهری به شهری سفر کند و در راه واسطه خطرناکی یا به واسطه سنگینی نمی‌تواند پول حمل و نقل نماید، لهذا پولی که دارد در آنجا به تاجر معتبری تحویل نماید و براتی به خط و مهر آن تاجر به حواله تاجری که در محل مقصد است می‌گیرد و در بغل خود گذارده روانه می‌شود؛ به مکان مقصود لدی‌الورد برات را به آن شخص تاجر ارائه می‌نماید؛ اگر چنانچه وعده برات مزبور هنگام رویت است فوراً وجه مذکور را تسلیم شخص محول‌له می‌نماید و الا قبول نموده به وعده برات کارسازی می‌نماید و هکذا این تاجر که محول‌علیه باشد به همین ترتیب به او برات می‌نماید ولیکن در هر تومانی یک مختصری از وجه مزبور منها می‌شود به قراری که در بین حضرات تجار مرسوم و معمول است (احسن‌المراسلات، ۸۰).

در مقابل برات تجارتمی، برات دیوانی قرار دارد که «نوعی حواله است که برای وصول مبلغی از درآمد دولت به عهده منبعی مشخص و یا شخص معین صادر می‌شد» (قائم‌مقامی، ۱۳۵۰: ۱۱۵). از آنجایی که منشاء صدور این دو برات متفاوت است، از نظر ظاهری و محتوایی نیز تفاوت بسیاری بین این دو سند وجود دارد (حسینی و محمدی، ۱۳۹۴: ۷-۳۱).

۳. سندشناسی برات‌های تجارتي

از آنجایی که اسناد تاریخی به معیاری برای سنجش اعتبار پژوهش‌های تاریخ معاصر تبدیل شده‌اند، امروزه کمتر پژوهش تاریخی را می‌توان یافت که بدون استفاده اسناد انجام بگیرد. دسترسی آسان‌تر به آرشیوهای داخلی نسبت به گذشته و مواجهه با خیل بی‌شمار اسناد تاریخی، نیاز به دانشی که به فهم و شناخت سند به مثابه یک موضوع مستقل می‌پردازد را الزام‌آور کرده است. سندشناسی دانشی است که به مطالعه ماهیت اسناد تاریخی به صورت مستقل می‌پردازد. با بهره‌گیری از این دانش درمی‌یابیم که چگونه می‌توان انواع اسناد تاریخی را از هم تمیز داد و اینکه هر نوع سند چه اطلاعاتی را در خود جای داده است (محمدی، ۱۳۹۴: ۲۰۶). در سندشناسی، ساختار اسناد از دو منظر ظاهری و محتوایی مورد بررسی قرار می‌گیرند (werner, 2003). با شناخت ساختار ظاهری، پژوهشگر توانایی شناسایی اسناد از روی ظاهر آنها را خواهد داشت بدون آنکه به محتوای سند مراجعه کند. در ساختار محتوایی نیز متن و حاشیه‌نوشته‌های سند شناسایی و پژوهشگر این مهارت را خواهد داشت که بدانند هر سند چه اطلاعات تاریخی را در خود جای داده است (محمدی و حسینی، ۱۳۹۳: ۴۰-۶۵).

۱.۳ ساختار ظاهری برات‌های تجارتي

ساختار ظاهری هر سند به ویژگی‌های گفته می‌شود که پژوهشگر در نگاه اول با آن مواجه می‌شود. با شناخت ویژگی‌های ظاهری برات تجارتي امکان شناسایی آن از بین دیگر اسناد تجاری به راحتی امکان‌پذیر است. ساختار ظاهری برات‌های تجارتي شامل کاغذ، نوع خط، شیوه نگارش، مهر و حاشیه‌نوشته است.

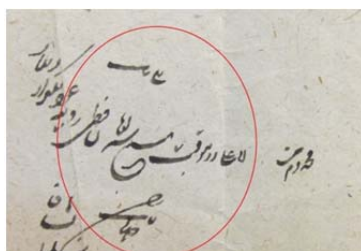
۱.۱.۳ کاغذ

یکی از مهمترین ویژگی ظاهری هر سند تاریخی کاغذ مورد استفاده آن است. کاغذ در پژوهش‌های سندشناسی با بی‌توجهی مطلق از سوی سندپژوهان مواجه شده است (محمدی، ۱۳۹۴: ۲۱۲). از سویی دیگر، در اغلب مراکز آرشیوی هم اشاره‌ای به نوع و جنس کاغذ نشده است و این وضعیت شناخت کاغذ در اسناد تاریخی را با مشکل روبه‌رو کرده است. کاغذ مورد استفاده در برات‌های تجارتي از نظر نوع و جنس آن تفاوتی با دیگر اسناد ندارد. تمکن مالی صادرکننده برات تاثیر مستقیمی در کیفیت کاغذ مورد استفاده دارد

(کتابخانه ملی ملک، ۱۳۹۴.۳۱.۰۴۱۹۱). از نظر اندازه کاغذهای مورد استفاده در این سند، در طول از ۱۸ (کتابخانه ملی ملک، ۱۳۹۴.۳۱.۰۴۱۸۷) تا ۲۸ سانتیمتر (کتابخانه ملی ملک، ۱۳۹۴.۳۱.۰۴۱۸۲) و در عرض از ۱۰ (کتابخانه ملی ملک، ۱۳۹۴.۳۱.۰۴۱۹۰) تا ۲۰ سانتیمتر (کتابخانه ملی ملک، ۱۳۹۴.۳۱.۰۴۱۸۲) هستند.

۲.۱.۳ خط

خط اصلی‌ترین ویژگی ظاهری هر سند است. چرا که پژوهشگر برای استفاد از سند ابتدا باید نوع خط را شناسایی کند و در ادامه توانایی خواندن آن را داشته باشد. از سویی دیگر، بر اساس نوع خط می‌توان تاریخ تقریبی اسناد را مشخص کرد. در نگارش برات‌های تجارتي از خط شکسته‌نستعلیق استفاده شده است و تنها مبالغ این اسناد به سیاق نوشته شده‌اند. در بین سطور این اسناد مبلغ برات و نصف آن (در مواردی ثلث و عشر) را به خط سیاق می‌نوشتند (ساکما، ۹۹۹/۳۰۹۲۳). شکل سیاقی مبلغ روی نگارش حروفی آن و نصف مبلغ با کشیدن خطی زیر شکل حروفی درج می‌شده است (تصویر شماره ۱). پس از مشروطه در بروات چاپی نگارش عددی به تدریج جای سنت سیاق‌نویسی را گرفت (ساکما، ۲۹۶/۱۸۲۳۷). خط سیاق یکی از وجوه تمایز بین برات‌های دیوانی و تجارتي است. در نگارش برات‌های دیوانی خط سیاق نقش محوری دارد و در تمام ارکان آن مورد استفاده قرار گرفته است (حسینی و محمدی، ۱۳۹۴: ۱۲).

تصویر ۱. مبلغ برات تجارتي

۳.۱.۳ شیوه نگارش

برات تجارتي از نظر شیوه نگارش به دو شکل سنتی و غربی تدوین می‌شده است. در یکی از کتاب‌های آموزشی «نوشتجات تجاری» دو شکل برات تجارتي را دو شیوه نگارش برای هریک ترسیم می‌کند:

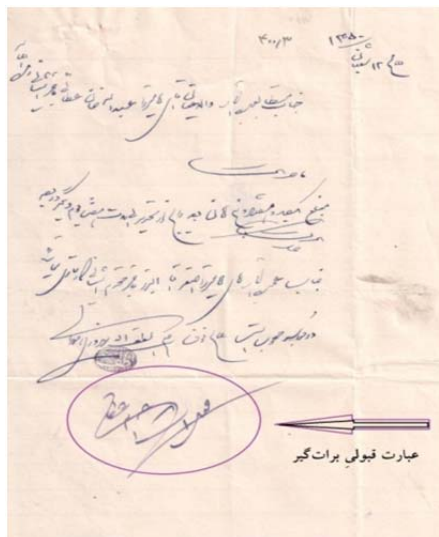
ترتیب و طریقه نوشتن برات تجارتي بر دو شکل است: یکی شکلی است که از قدیم بین تجار ایرانی معمول بوده و هست که از عرض فرد کاغذ نویسند و تاریخ را در آخر برات گذارند... شکل دوم که مانند بروات خارجه مرسوم شده می‌نویسند از طول فرد کاغذ می‌نویسند سطرهای بلند که از دو سطر کمتر نیست و از چهار سطر علاوه نمی‌شود (تاجر اصفهانی، ۱۳۲۲: ۴۷).

براساس این کتاب، در سبک سنتی، متن مندرج در برات را در طول کاغذ و از بالا به پایین می‌نوشتند (ساکما، ۱۷۲۶۹/۲۹۶). در سبکی که از تجار غربی تاثیر پذیرفته و شبیه به چک امروزی است، متن را در عرض کاغذ می‌نگاشتند (ساکما، ۱۸۹۴۳/۲۹۶). نگارش به شیوه سنتی در کنار سبک غربی آن تا پایان دوره قاجار مرسوم بود. (ساکما، ۳۱۹۶۳/۹۹۹).

۳.۱.۳ مهر و حاشیه‌نوشته‌ها

مهر در برات‌های تجارتي در انتهای مطالب - چه در متن و چه در حاشیه - قرار گرفته است؛ مهر قبولی در برخی بروات در ظهر سند قرار می‌گرفت (ساکما، ۲۹۱۸۵/۹۹۹). عبارت قبولی، تعداد نسخ و تاریخ رویت برات توسط گیرنده مهمترین مطالبی بودند که در حاشیه برات‌های تجارتي نوشته می‌شده‌اند. نکات اضافه و تاکید بر صحت برات تجارتي که از سوی صادرکننده نوشته می‌شد در حاشیه سمت راست و در جهت خلاف نگارش متن اصلی درج می‌شد (ساکما، ۳۰۹۲۳/۹۹۹). یادداشت تعداد نسخه نیز در صدر برات نوشته می‌شد (ساکما، ۱۹۰۱۷/۲۹۶). اولین برات‌های تجارتي چاپی عیناً به سبک دستنویس آن تدوین می‌شد و تنها جای اسامی، مبلغ، زمان پرداخت، تاریخ صدور و نمره برات خالی بود و به صورت دستنویس پر می‌شد (سایت: اسناد. اورگ، ۳۹۸۱۲۵۸). نام تجارخانه یا شرکت تجاری صادرکننده برات در سمت چپ و به صورت عمودی در کادر گاهاً تزیین شده قرار می‌گرفت (ساکما، ۲۹۳۰۰۶۴۰۲). نمره برات، تاریخ صدور و محل صدور و وصول در سمت راست صدر سند درج می‌شد (ساکما، ۲۹۳۰۰۶۴۰۲). به طور

کلی، کیفیت و مضامین مهرهای تجار ارتباط مستقیمی با تمکن مالی، سطح سواد و ارتباطات تجاری او دارد.

تصویر ۲. عبارت قبولی در برات‌های تجاری

۲.۳ ساختار محتوایی برات‌های تجاری

در بررسی ساختار محتوایی برات‌های تجاری افزون بر خود سند، کتاب‌های آموزش حساب دوره قاجار نیز حائز اهمیت هستند. این کتاب‌ها در بخش مربوط به آموزش برات‌نویسی، این سند را تعریف و شیوه نگارش آن را بیان کرده‌اند. از مهمترین آنها می‌توان به *احسن‌المراسلات و قواعدالتجاریه* اشاره کرد. برای مثال، نویسنده «قواعدالتجاریه» اثرش را به صورت سوال و جواب در پاسخ به این پرسش که «**طریقه نوشتن بروات و اسناد و تمسکات تجاری و قبوضات و حوالجات چگونه است؟**» شیوه نگارش این سند تجاری را شرح می‌دهد (تاجر اصفهانی، ۱۳۲۲: ۴۷). نویسنده ناشناس *احسن‌المراسلات* نیز هدف از نگارش اثرش را تعلیم «**نوشتجات شرعی و عرفی و تجاری و قبوض و بروات**» دانسته است (احسن‌المراسلات، ۸۰). بر اساس اسناد و کتاب‌های آموزشی دوره قاجار، ساختار محتوایی برات‌های تجاری شامل مشخصات برات‌گیر، مبلغ برات، موعد پرداخت، معرفی برات‌دار و اضافات است.

۱.۲.۳ مشخصات برات گیر

اولین رکن برات تجارتي ذکر مشخصات برات گیر است. این شخص کسی است که وجه نقدی یا جنسی برات را پرداخت می‌کند (ساکما، ۲۹۳۰۰۶۴۰۲). به این صورت که برات کش به لحنی محترمانه همراه با ذکر القاب احترام‌آمیز و عبارتی دعایی، برات گیر را مخاطب قرار می‌دهد و از او درخواست می‌کند وجه برات را بپردازد (ساکما، ۹۹۹/۲۹۵۰۲). آنها گاهی پس از صدور برات، نامه‌ای به صورت جداگانه برای برات گیر می‌فرستادند تا قبولی آن برات را بنویسد و آن را پرداخت کند (اتحادیه، ۲۹۹؛ ساکما، ۲۹۶/۱۸۹۴۷). برای مثال، «خدمت جناب مستطاب، عمده‌الاعظام و الاعیان، افتخارالحاج و العمار حاجی علی نقی آقا تاجر یزدی زیده العزه العالی» (ساکما، ۹۹۹/۲۹۵۰۲). از قسمت از برات تجارتي از این نظر حائز اهمیت است که تجار و تجارخانه‌های محلی، منطقه‌ای و بین‌المللی را معرفی می‌کند و با کمک آن می‌توان محدود و حوزه تجارت آنها را ترسیم کرد.

۲.۲.۳ مبلغ برات

مبلغ برات به صورت حروفی و سیاقی نوشته می‌شده است، تا امکان هر گونه دخل و تصرف در آن ممکن نباشد (اصفهانی، ۱۳۳۴ق: ۵۸؛ ساکما، ۹۹۹/۳۰۹۲۳). میزان گردش مالی تجار و تجارخانه‌ها و نوع پول رایج میان آنها از اطلاعات مهم این قسمت است.

۳.۲.۳ موعد پرداخت

زمان پرداخت مبلغ برات، از زمان رویت برات توسط برات گیر تا مدتی مشخص است که از طرف برات کش تعیین می‌شده است. برای مثال: «از حال التحریر الی مدت سی و یک یوم دیگر در وجه حواله کرد مشارالیه کارسازی بفرمایید» (ساکما، ۹۹۹/۲۹۵۰۲). موعد پرداخت یکی از وجوه اصلی تمایز بین برات تجارتي و دیوانی است. چرا که در برات دیوانی برات گیر ملزم است به محض دریافت برات از برات‌دار آن را پرداخت کند (حسینی و محمدی، ۱۳۹۴: ۱۲).

۴.۲.۳ معرفی برات‌دار

پس از تعیین زمان پرداخت برات از سوی برات‌کش، برات‌دار یعنی کسی که وجه باید به او پرداخت شود، معرفی می‌شود. در برات‌های تجارتهی عبارت معرفی برات‌دار با کلمات «در وجه حواله کرد» آغاز می‌شود و با فعل «کارسازی نمایید» پایان می‌یابد (ساکما، ۹۹۹/۲۹۱۸۵).

۵.۲.۳ اضافات

اضافات شامل اجزای خارج از متن برات از جمله تاریخ صدور برات، مبدأ صدور برات و مکان دریافت‌کننده آن، مهر برات‌گیر، برات‌کش و برات‌دار و قبولی بر برات است.

۱.۵.۲.۳ تاریخ صدور برات

تاریخ صدور برات در حاشیه راست بالای برات‌های تجارتهی درج می‌شده است. از آنجا که موعد پرداخت اغلب کوتاه‌مدت بود و برات‌گیر موظف بود پس از رویت آن در مدتی مشخص وجه را پرداخت کند، تاریخ صدور را با ذکر روز، ماه و سال آن ذکر می‌کردند (ساکما، ۲۹۶/۱۹۰۱۷). تاریخ تحریر برات به صورت عددی و حرفی نوشته می‌شد تا از سوءاستفاده مصون و در صورت ورشکستگی تاجر تکلیف معلوم باشد (راشدی اشرفی، ۱۳۷۵: ۵۲).

۲.۵.۲.۳ مبدأ صدور برات و مکان دریافت‌کننده آن

مبدأ صدور برات و مکان دریافت‌کننده آن در صدر کاغذ نوشته می‌شد که مشتمل بر شهر و محله تجارخانه یا محل سکونت برات‌کش و برات‌گیر بود (ساکما، ۹۹۹/۲۹۱۸۵).

۳.۵.۲.۳ مهر برات‌گیر، برات‌کش و برات‌دار

در مجموع سه مهر را می‌توان در برات تجارتهی یافت که متعلق به برات‌گیر، برات‌کش و برات‌دار هستند. مهر برات‌گیر زیر عبارت قبولی و مهر برات‌کش و برات‌دار در ظهر سند قرار می‌گرفت (ساکما، ۹۹۹/۲۹۵۰۲).

۴.۵.۲.۳ قبولی بر برات

گیرنده برات مختار بود آن را قبول یا نکول کند (ناطق، ۱۳۷۱: ۲۹-۳۰؛ حسینی اشکوری، ۱۳۸۵: ۶۶). در صورت قبول کردن برات باید قبولی خود را در پایین برات ذکر کند (احسن الحساب، ۱۳۳۰ ق: ۶۵؛ ساکما، ۱۹۰۱۶/۲۹۶). نویسنده قواعدالتجاریه درباره قبولی نوشتن بر برات این شرح را ارائه کرده است:

هرگاه مدت برات از تحریر است در قبولی نوشتن تاریخ ضرور نیست لکن هرگاه تاریخ گذارد ضروری ندارد و هرگاه ابتدای مدت برات از رؤیت و ملاحظه برات است لازم است تاریخ ملاحظه را گذارده قبولی بنویسد ولی هرگاه بروات نکول شود محتاج امضا و مهر هر دو هست باید زیر امضای خود را مهر کند (تاجر اصفهانی، ۱۳۲۲: ۴۷).

بر اساس ماده پنجم «قانون قبول و نکول بروات تجارتي» مصوب مجلس شورای ملی در سال ۱۳۲۸ قمری:

هرگاه دارنده برات مطالبه قبول یا نکول نماید، باید شخصی که به او حواله شده متهمی در ظرف چهل و هشت ساعت آن برات را صریحاً قبول یا نکول نوشته، مهر یا امضاء نماید. توضیح کسی که به او حواله شده باید برای قبول این جمله معین را بنویسد: من این برات را یا فلان مقدار آن را قبول دارم و برای نکول بنویسد من این برات را نکول می‌کنم (قوانین موقتی محاکم حقوقی، قرن ۱۴، ص ۱۱۰).

قبولی برات یکی از وجوه تمایز برات تجارتي و برات دیوانی است؛ چرا که در برات دیوانی با صدور برات عامل ملزم به پرداخت وجه آن بود، در صورتی که در برات تجارتي این الزام وجود ندارد. اگر برات‌گیر بر برات قبولی می‌نوشت ولی از پرداخت آن استنکاف می‌ورزید، برات‌دار می‌توانست به محکمه تجارت شکایت کند و حق خود را بگیرد (ساکما، ۱۹۱۶/۳۶۰).

۴. کارکردهای برات تجارتي در عصر قاجار

تاریخ استفاده از برات تجارتي در مناسبات اقتصادی بشر به روشنی مشخص نیست؛ با این حال شواهد نشان می‌دهند که استفاده از آن دست کم در هزاره دوم پیش از میلاد رایج بوده است (راوندی، ۱۳۷۸: ج ۱، ۶۷۰). این سند در دوره باستان یکی از ابزارهای تجارت

با تمدن‌های مجاور ایران بود (عیسوی، ۱۳۸۸: ۱۰) و در سده‌های ابتدایی بعد از ورود اسلام به ایران نیز به همراه سفته مورد استفاده تجار قرار می‌گرفت (ربانی‌زاده، ۱۳۹۱: ۴۸). اطلاعات تاریخی درباره برات تجارتهی پیش از سده دهم هجری قمری بسیار ناچیز است. پس از استقرار حکومت صفویه است که منابع به وضوح از آن به عنوان یکی از ابزار مهم تجارت داخلی و خارجی ایران یا می‌کنند (لاکهارت، ۱۳۸۳: ۳۸۹؛ فلور، ۱۳۷۱: ۹۳). در این بازه زمانی، مسکوکات طلا و نقره اصلی‌ترین ابزار دادوستدهای تجار ایرانی و خارجی بود و تنها بخشی از مبادلات آنها با برات تجارتهی انجام می‌گرفت (متی، ۱۳۹۵: ۱۱۲).

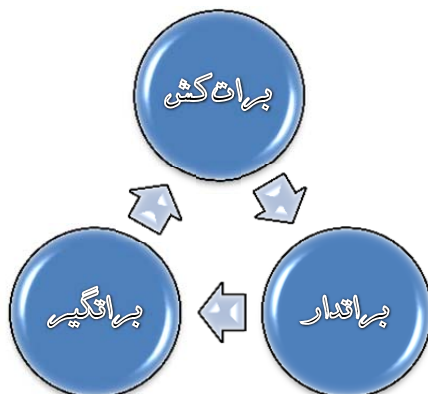
در دوره قاجاریه، استفاده گسترده از برات در امور اقتصادی توسط تجار و صرافان به صورتی است که می‌توان از یک «نظام پرداخت براتی» سخن به میان آورد. نظام پرداخت براتی نظامی است که در آن سه عامل برات‌کش (صادرکننده برات)، برات‌دار (وصول‌کننده وجه برات) و برات‌گیر (پرداخت‌کننده وجه برات) در یک سازوکار انتقال مالی حضوری فعال و مستمر دارند. در این سازوکار، برات خطاب به برات‌گیر، با معرفی دارنده برات و مبلغ آن با قید مدت پرداخت صادر می‌شود و در پایان برات‌کش آن را به مهر و امضای خود تایید می‌کند و به برات‌دار تحویل می‌دهد. برات‌دار به همراه سند مهرشده به برات‌گیر مراجعه می‌کند و آن را تحویل می‌دهد. در صورتی که برات‌گیر پرداخت برات را برعهده گیرد آن را قبول و در صورت رد آن را نکول می‌کند (ساکما، ۱۸۲۳۷/۲۹۶). در صورت قبول پرداخت برات برات‌گیر قبض رسید پرداخت آن را به تایید برات‌دار می‌رساند و در نهایت در موقع حسابرسی این پرداخت‌ها که به صورت متقابل میان تجار انجام شده بود محاسبه و تسویه می‌شود. یکی از ویژگی‌های نظام پرداخت براتی که باعث سهولت تجارت می‌شد این بود که برات‌دار می‌توانست برات را به بدهکاران خود حواله دهد. برات در این چرخه ممکن بود چندین بار به اشخاص مختلف حواله و سرانجام وصول شود (قوانین موقتی محاکم حقوقی، قرن ۱۴، ص ۱۱۰).

در مواقعی برات‌کش و برات‌گیر یکی هستند؛ به سخن دیگر، تاجر یا تجارتخانه برات را خطاب به شعبه دیگری از تجارتخانه خود در شهری دیگر صادر می‌کند. این نظام بر پایه اعتبار بنا شده و هدف از آن تسهیل مبادلات و پرداخت‌ها و بی‌نیازی از جابجایی پول نقد و جنس بود. تاجر با استفاده از این سند از دشواری‌ها و هزینه‌های حمل و نقل پول و اجناس و نیز خطرات ناشی از ناامنی‌های احتمالی در سفرهای تجاری رهایی می‌یافتند و همچنین

می‌توانستند موعد بدهی‌های خود را به تعویق بیندازند. نظام پرداخت براتی رایج در میان تاجر بسته به اعتبار صادرکننده آن دامنه نفوذ گسترده‌ای داشت. یک تاجر یا تجارتخانه معتبر، توانایی صدور برات برای برات‌گیران داخل و خارج کشور را داشت؛ برای مثال، حاجی محمدحسن امین‌الضرب در تمامی ایران و کشورهای انگلیس، روسیه و عثمانی فعالیت تجاری و اعتبار مالی داشت (اشرف، ۱۳۵۹، ص ۷۴).

از سوی دیگر، این سند تجاری در عصر قاجار به عنوان یک کالای سودآور خرید و فروش می‌شد. صرافی‌ها یکی از مهمترین مراکز دادوستد برات‌های تجاری و دیوانی بودند که با خرید برات با قیمت کمتر از اصل مبلغ، سود قابل توجهی از وصول آنها به جیب می‌زدند (کرمانی، ۱۳۸۴: ج ۳، ۵۱۳).

افزون بر مناسبات میان تاجر، حکام ولایات هم برای تصفیه بدهی مالیاتی خود به حکومت مرکزی از برات تجاری استفاده می‌کردند (فرمانفرما، ۱۳۷۷: ۱۱۶؛ حبیبی و وثوقی، ۱۳۸۷: ۳۱۴؛ ساکما، ۲۴۰/۰۸۳۲۰۱). همچنین، تجارتخانه‌ها ملزم بودند برخی دیون دولت از جمله پرداخت مواجب کارکنان کشوری و لشکری را در ازای مالیات و یا قرض به دولت پرداخت کنند (ساکما، ۲۴۰۰۳۳۱۶۳). برخلاف برات دیوانی که در مواقعی بلاوصول می‌ماند (آدمیت و ناطق، ۱۳۵۶: ۹۲)، راحتی وصول برات‌های تجاری که برای پرداخت مواجب کارکنان دولت صادر می‌شد به گونه‌ای بود که در منابع عصر قاجار آن را معادل وجه نقد تلقی کرده‌اند (اصفهانیان و دیگران، ۱۳۸۵: ج ۲، ۱۰۴). همچنین، حکومت قاجار از برات تجاری برای پرداخت هزینه‌های خارج از کشور، استفاده می‌کرد. به این صورت استفاده از تاجر یا تجارتخانه‌ای معتبر در مقصد مورد نظر، برات تجاری قابل وصول و صاحب اعتبار تهیه و به آنجا می‌فرستاد (مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی، دوره دوم، ۱۳۲۸ ق، جلسه ۸۱، ص ۸۱).

نظام پرداخت براتی

۵. علل رواج برات تجارتي در عصر قاجار

در عصر قاجار شرایطی به وجود آمد که باعث شد برات تجارتي به ابزار اصلي دادوستدهای تجاری داخلی و خارجی تبدیل شود و این وضعیت تا پایان این عصر ادامه یابد. از مهمترین علل رواج برات تجارتي در عصر قاجار می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- ناامنی و مشکلات حمل و نقل
- کمبود مسکوکات
- اعتبار بانک‌ها و اسکناس
- اعتبار تجار و صرافان

۱.۵ ناامنی و مشکلات حمل و نقل

یکی از مهمترین عوامل رواج برات تجارتي و انتخاب آن به عنوان ابزار اصلي معاملات و مبادلات تجاری، ناامنی و راه‌های نامناسب عصر قاجار بود. ناامنی در زمان ضعف حکومت مرکزی رخ می‌داد و علل مختلفی داشت که مهمترین آن سرکشی ایلات و عشایر در مناطق مختلف کشور بود (جمالزاده، ۱۳۷۶: ۳-۵۴). راه‌های نامناسب و طولانی هم مزید بر علت شده بود تا تجار داخلی و خارجی ترجیح دهند به جای حمله پول و اجناس از برات

تجارتی که قابلیت حمل بسیار ساده‌ای داشت استفاده کنند (کرزن، ۱۳۷۳: ج ۱، ۶۲۷). صرافان و تجار از این وضعیت بهره بسیاری می‌بردند. به این صورت که، اشخاصی که قصد سفر به شهر دیگری داشتند، در مبدا به تاجر یا صراف مورد اعتماد وجه نقد می‌پرداختند و در عوض برات تجارتهای قابل وصول در شهر مقصد دریافت می‌کردند (ساکما، ۲۹۵/۷۱۹۸).

۲.۵ کمبود مسکوکات

کمبود مسکوکات که از ادوار گذشته همواره یکی از چالش‌های اصلی دولت و تاجر بود، به گسترش استفاده از برات کمک کرد و باعث شد این سند در بسیاری معاملات و مبادلات کوچک هم مورد استفاده قرار گیرد (مته و دیگران، ۱۳۹۶). از سویی دیگر، مسکوکات موجود از نظر کیفیت سطح بسیاری پایانی داشتند. در گزارشی مربوط به دوران حکومت ناصرالدین شاه، مسکوکات ایران این گونه توصیف شده است:

در کره زمین عدد دول بزرگ و کوچک متجاوز از پنجاه است، در میان آنها مسکوکات هیچیک مثل مسکوکات ایران در اعواجاج ترکیب و نقصان وزن و اختلاف عیار ممکن نیست بهم برسند و مسکوکات ایران به جهت بریدگی اطراف و قصور وزن و اختلاف عیار به حدی معیوب و نالایق است گویی که عمداً چنین کرده‌اند (ساکما، ۲۹۵/۷۲۰۰).

۳.۵ اعتبار بانک‌ها و اسکناس

هرچند بانک‌ها در اواخر عصر ناصری تاسیس شدند، اما روند تسلط آنها بر امور مالی کشور سیری تدریجی داشت. در این دوره ما شاهد رقابت شدید میان بانک‌ها و صرافی‌هایی هستیم که سعی داشتند با کمک تجار ایرانی بانک‌ها را کنار زده و کماکان به عنوان قطب اصلی تجارت به فعالیت بپردازند. بانک‌ها برای مقابله با صرافی‌های و نفوذ در فعالیت‌های تجاری اقداماتی انجام دادند که سرانجام منجر به ورشکستگی تجارتخانه‌ها و صرافی‌ها هرچند به صورت تدریجی شد. مهمترین اقدام آنها رواج چک‌ها و حواله‌های بانکی بود (محمدی، ۱۳۵۰: ۲). همچنین قبض‌هایی به صورت حواله صادر کردند که در معاملات کوچک مورد استفاده قرار می‌گرفت (توحیدلو، ۱۳۹۴: ۱۳۹). در عین حال، نرخ

بهره آنها بسیار کمتر از تجارتخانه‌ها و صرافی‌ها بود. از سویی دیگر، بانک شاهی امتیاز نشر اسکناس در سراسر ایران را به دست گرفت، ولی تا مدت‌ها طول کشید تا اسکناس بتواند جای برات در مبادلات تجاری را بگیرد. امتیازنامه بانک شاهنشاهی مقرر می‌داشت تمام عمال و مامورین دولت اسکناس‌های این بانک را قبول کنند (فاتح، بی‌تا: ۱۷۷). در این راستا رسائلی برای تشویق مردم به استفاده از اسکناس نوشته شد (علیزاده، ۱۳۹۲: ۲۶۰). با وجود تمامی این اقدامات برات تجارتي در پایان عصر قاجار ابزار اصلی پرداخت‌ها در تجارت ایران بود.

۴.۵ اعتبار تجار و صرافان

عصر قاجار که همزمان با گسترش تاثیر مدرنیته در ایران همراه بود. با اتصال و ارتباط ایران با تجارت و اقتصاد جهانی طبقه قدرتمند تجار و تجارتخانه‌های بزرگی در ایران شکل گرفت که دامنه نفوذ برخی از آنها در خارج از مرزهای ایران هم ادامه داشت. از آنجایی که سازوکار استفاده از برات تجارتي بر اعتبار صادرکنندگان آن استوار بود، وجود صرافان و تجار معتبر و بانفوذ باعث شد گسترش استفاده از این سند تجاری در عصر قاجار شد. مردم بسیاری از منابع مالی کشور را به دلیل اعتمادی که تجار و صرافان داشتند به آنها می‌سپردند (عیسوی، ۱۳۸۸: ۵۲). با این حال، این اعتماد همیشه به سرانجام خوشی نمی‌انجامید. ناپایداری اقتصادی در دوره قاجار به گونه‌ای بود که بسیاری از تجار با ورشکستی مواجه می‌شدند و برات‌داران مجبور بودند یا قید و جبه برات را بزنند یا اینکه آن را با مبلغی بسیار پایان‌تر نقد کنند (ساکما، ۲۹۵/۷۱۹۸).

۶. نتیجه‌گیری

برات تجارتي با توجه به کارکرد مهمی که در مناسبات اقتصادی عصر قاجار داشت، جایگاه مهمی در پژوهش‌های تاریخ اقتصادی ایران دارد. با استفاده از دانش سندشناسی می‌توان ویژگی‌های ظاهری و محتوایی این سند را شناخت و اطلاعات مهم آن را استخراج کرد. نوع خط، شیوه نگارش، اندازه و شکل سند مهمترین ویژگی‌های ظاهری متمایزکننده برات تجارتي با دیگر اسناد تاریخی هستند. نوع سنتی این برات به شکل نامه و نوع غربی آن به شکل چک امروزی نوشته می‌شد. از منظر محتوایی برات تجارتي اطلاعات منحصربفردی

از تجار و تجارخانه‌های محلی، منطقه‌ای و بین‌المللی در خود دارد. این سند با معرفی برات‌گیر، مبلغ پرداختی، موعد پرداخت و معرفی برات‌دار آغاز می‌شود و در پایان به امضا و مهر صادرکننده آن (برات‌کش) می‌رسیده است. ساختار نظام پرداخت برات تجاری یعنی فعالیت برات‌کش، برات‌دار و برات‌گیر با استفاده از این سند قابل شناسایی است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که ناامنی و مشکلات حمل و نقل، کمبود مسکوکات، بی‌اعتمادی مردم به بانک و اسکناس و اعتبار تجار و صرافان مهمترین عوامل رواج روزافزون برات تجاری در عصر قاجار بود. از نظر اعتبار، این برات در میان مردم از نوع دیوانی خود بسیار معتبرتر بود.

کتاب‌نامه

- اتحادیه، منصوره (۱۳۷۷). اینجا تهران است، تهران: نشر تاریخ ایران.
- احسن‌المراسلات، بی‌نام، ۱۳۲۹، کتابخانه مجلس شورای اسلامی، نسخه خطی شماره ۲۲۶۴۲۹.
- اشرف، احمد (۱۳۵۹). موانع رشد سرمایه داری در ایران: دوره قاجاریه، تهران: انتشارت زمینه.
- اصفهان‌ی، حبیب‌الله، مجمع‌المراسلات المعروف باسهل‌المراسلات، ۱۳۳۴ق، کتابخانه مجلس شورای اسلامی، نسخه خطی شماره ۷۱۰۶۶۵.
- اصفهانیان، کریم و دیگران (۱۳۸۵). اسناد تاریخی خاندان غفاری، تهران: بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار.
- آدمیت، فریدون و هما ناطق (۱۳۵۶). افکار اجتماعی، سیاسی و اقتصادی در آثار منتشر نشده دوران قاجار، تهران: انتشارات آگاه.
- تاجر اصفهان‌ی، محمدجواد، قواعدالتجاریه، چاپ سنگی، ۱۳۲۲ق.
- توحیدلو، سمیه (۱۳۹۴). حیات اقتصادی ایرانیان در دوره مشروطه، تهران: هرمس.
- ثمره حسینی، مرضیه و امین محمدی، تحلیل ساختار برات‌های دیوانی در دوره قاجار، گنجینه اسناد، سال ۲۵، دفتر ۴، زمستان ۹۴، صص ۶-۳۱.
- ثمره حسینی، مرضیه، برات‌های تجاری و دیوانی دوره قاجار، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تهران، ۱۳۹۲.
- جمالزاده، سیدمحمدعلی (۱۳۷۶). گنج شایگان، تهران، بنیاد موقوفات محمود افشار.
- حبیبی، حسن و محمدباقر وثوقی (۱۳۸۷). بررسی تاریخی، سیاسی و اجتماعی اسناد بندرعباس، تهران: بنیاد ایران‌شناسی.
- راشدی اشرفی، علیرضا (۱۳۷۵). حقوق تجارت، تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.

- راوندی، مرتضی (۱۳۷۸). تاریخ اجتماعی ایران، تهران: انتشارات نگاه.
- ربانی‌زاده، سیدمحمد رحیم، گردش نظام پولی خلاف عباسی در قالب چک و سفته، مجله پژوهش‌نامه تاریخ اجتماعی و اقتصادی، بهار و تابستان ۱۳۹۱، سال اول، شماره اول، صص ۴۷-۶۲.
- رفیعا احتشام دیوان، رحیم، قوانین موقتی محاکم حقوقی، نسخه خطی، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، شماره بازیابی ۱۷۹۹۷-۵.
- صفی‌نژاد، جواد (۱۳۸۷). کوششی در آموزش خط سیاق، تهران: انتشارات سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران.
- عبادی، محمدعلی (۱۳۷۵). حقوق تجارت، تهران: انتشارات کتابخانه گنج دانش.
- عبدلی آشتیانی، اسدالله (۱۳۹۵). سیاق: تاریخ، آموزش، دیوانسالاری و ریاضی حسابداری، ج ۲، تهران: سفیراردهال.
- علیزاده، مهربانو، چند رساله اقتصادی و اجتماعی نوشته محمدابراهیم بدایع نگار تهرانی، پیام بهارستان، ویژه نامه مالیه و اقتصاد، ش ۱، تابستان ۱۳۹۲، صص ۲۵۵-۲۸۳.
- عیسوی، چالز (۱۳۸۸). تاریخ اقتصادی ایران، ترجمه یعقوب آژند، تهران، نشر گستره، چاپ سوم.
- فاتح، مصطفی ([۱۳]). پول و بانکداری، تهران: مطبوعه روشنایی.
- فرمانفرما، فیروزمیرزاین عباس میرزا (۱۳۷۷). نامه‌های حکومتی فیروزمیرزا فرمانفرما، تصحیح فتح‌الله کشاورز، تهران: سازمان اسناد ملی ایران، پژوهشکده اسناد.
- فلور، ویلم (۱۳۷۱). اختلاف تجاری ایران و هلند، ترجمه ابوالقاسم سری، تهران: انتشارات توس.
- قائم‌مقامی، جهانگیر (۱۳۵۰). مقدمه‌ای بر شناخت اسناد تاریخی، تهران، انجمن آثار ملی.
- کرزن، جورج ناتانیل (۱۳۷۳). ایران و قضیه ایران، ج ۲، علمی فرهنگی.
- لاکهارت، لارنس (۱۳۸۳). انقراض سلسله صفویه، ترجمه اسماعیل دولتشاهی، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- مته، رودی و دیگران (۱۳۹۵). تاریخ پولی ایران از صفویه تا قاجاریه، ترجمه جواد عباسی، نشر نامک.
- محمدی، امین و مرضیه ثمره حسینی، بررسی ساختار محتوایی اجاره‌نامه‌های دوره قاجار، گنجینه اسناد، سال بیست و چهارم، دفتر چهارم، شماره ۹۳، زمستان ۱۳۹۳.
- محمدی، امین، تحلیلی بر پایان‌نامه‌های حوزه اسناد تاریخی و نسخ خطی، فصلنامه نقد کتاب میراث، سال دوم، شماره ۵، ۱۳۹۴.
- محمدی، ولی‌الله (۱۳۵۰). بانک و عملیات بانکی، تهران: موسسه عالی حسابداری.
- منصوری، طیب، بررسی اسناد تجاری دوره ناصری (مطالعه موردی برات)، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد دانشگاه تهران، ۱۳۹۰.
- مهدوی، اصغر و ایرج افشار (۱۳۸۰). اسناد تجاری ایران در سال ۱۲۸۷، تهران: انتشارات علمی فرهنگی.
- میرجلیلی و دیگران (۱۳۹۴). پول و اسناد تجاری، تهران: نشر کتاب مرجع.

تحلیلی بر برات‌های تجارتي عصر قاجار (بررسی سندشناسی ... ۱۹۱

ناطق، هما (۱۳۷۱). بازرگانان در دادوستد با بانک شاهی و رژی تنباکو، تهران: خاوران.
ناظم السلام کرمانی (۱۳۸۴). تاریخ بیداری ایرانیان، تهران: امیرکبیر، ج ۳.

Christoph, Werner, (2003), *formal aspects of Qajar deeds of sale in Persian Documents*, edite by Kondonoboki, routledgecurzon.

اسناد

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما). اسناد شماره: ۲۴۰/۰۸۳۲۰۱؛ ۲۹۵/۷۱۹۸؛ ۲۹۵/۷۲۰۰؛ ۲۹۶/۱۷۲۶۹؛ ۲۹۶/۱۸۲۳۷؛ ۲۹۶/۱۸۹۴۳؛ ۲۹۶/۱۸۹۴۷؛ ۲۹۶/۱۹۰۱۷؛ ۲۹۶/۱۹۰۱۶؛ ۲۹۶/۱۹۰۱۶؛ ۲۹۶/۱۸۲۳۷؛ ۲۹۶/۱۸۹۴۳؛ ۲۹۶/۱۸۹۴۷؛ ۲۹۶/۱۹۰۱۷؛ ۲۹۶/۱۹۰۱۶؛ ۳۶۰/۶۱۱۶؛ ۲۴۰/۳۳۱۶۳؛ ۹۹۹/۳۱۹۶۳؛ ۹۹۹/۳۰۹۲۳؛ ۹۹۹/۲۹۵۰۲؛ ۲۹۳۰۰۶۴۰۲؛ ۹۹۹/۲۹۱۸۵؛ ۹۹۹/۳۰۹۲۳.

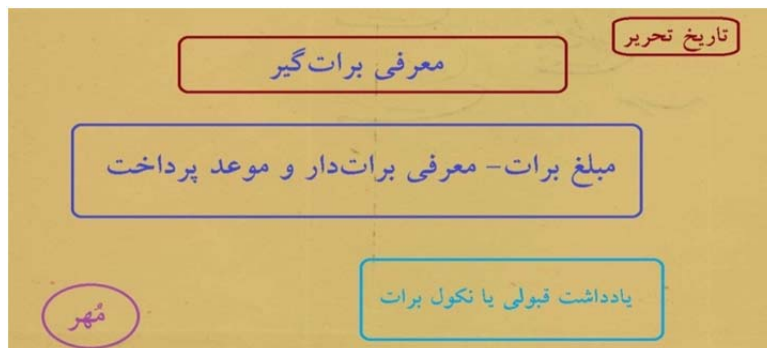
سایت: اسناد. اورگ: شماره سند ۳۹۸۱۲۵۸.

مرکز اسناد کتابخانه ملی ملک، شماره اموال ۱۳۹۴.۳۱.۰۴۱۹۱؛ ۱۳۹۴.۳۱.۰۴۱۸۷؛ ۱۳۹۴.۳۱.۰۴۱۸۲؛ ۱۳۹۴.۳۱.۰۴۱۹۰؛ ۱۳۹۴.۳۱.۰۴۱۸۲؛ ۱۳۹۴.۳۱.۰۴۱۹۰.

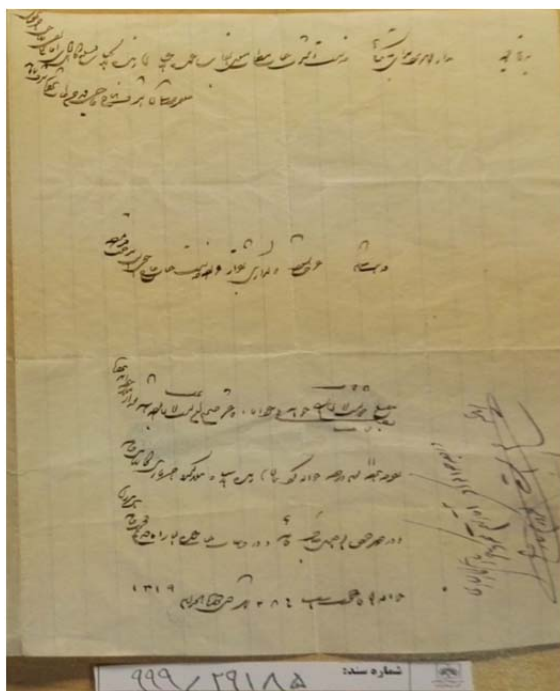
مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی، دوره دوم، ۱۳۲۸ ق، جلسه ۸۱، صفحه ۸۱

پیوست‌ها

پیوست ۱. ساختار برات تجارتي به سبک سنتی تجار ایرانی

پیوست ۲. ساختار برات تجاری به سبک تجار غربی

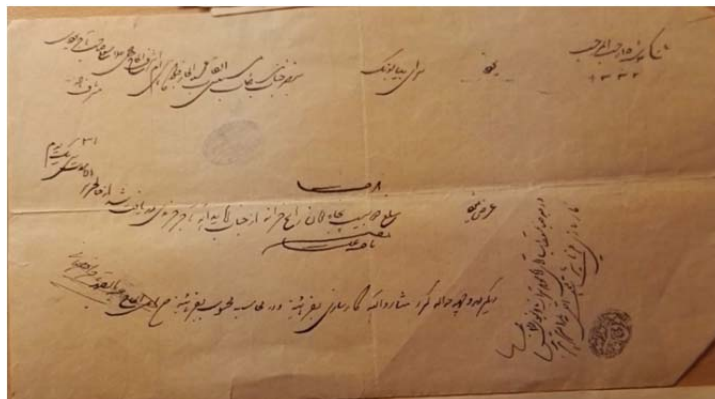

برات نامچه؛ به دارالعباده یزد، سرای
بیابانکی‌ها

خدمت اشرف جناب مستطاب مستغنی
القاب عمدہ الاعیان زبده الانجاب قبله گاهی
آقای آقا علی نقی صاحب تاجر یزدی
خلف مرحمت شان اشرف الحاج حاجی
محمد حسن طاب ثراه شرف باد
فدایت شوم عرض می شود که گزارشی به
قرار عریضه خدمت جناب حاج اخوی
است مرحمت فرموده مبلغ دو بیست تومان
[سیاق]: ۲۰۰ تومان [نصف]: ۱۰۰ تومان
رایج حواله خود آقا که عشر صحیح آن
بیست تومان [سیاق]: ۲۰ تومان بوده
باشد بعد از ملاحظه هر برات به فرجه
یازده (۱۱) یوم در وجه حواله کرد عالیجاه
زبده الانتباه ملاکیخسرو تاجر فارسی

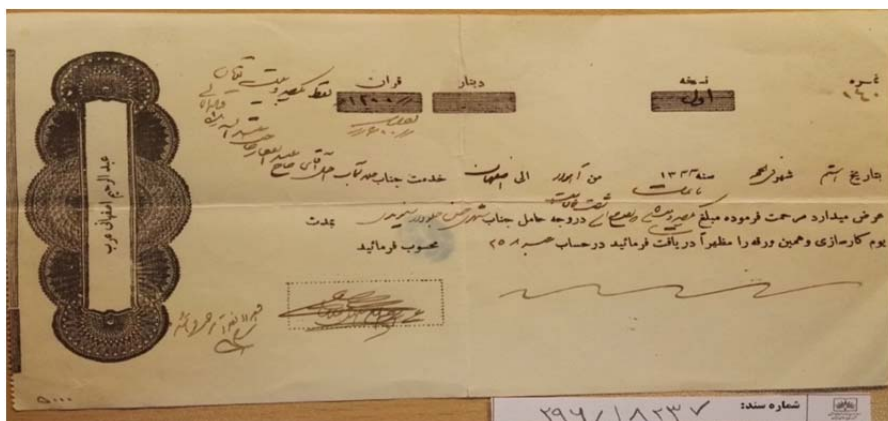
کارسازی فرمائید و در ظهر قبض الواصل دریافت فرمائید و در محاسبات جناب عمدہ التاجر آقا خیرعلی محسوب
فرمائید ... هم حواله ایشان محسوب است. فی ۲۸ شهر ذی الحجہ الحرام ۱۳۱۹.
[حاشیه]: در وجه حواله کرد آقا رستم کیخسرو تاجر فارسی کارسازی فرمائید. صحیح است. کیخسرو رستم تاجر
فارسی. [امضاء].

پیوست ۳. برات تجاری دوره قاجار به سبک سنتی تجار ایرانی (ساکما، شماره سند ۲۹۱۸۵/۹۹۹)

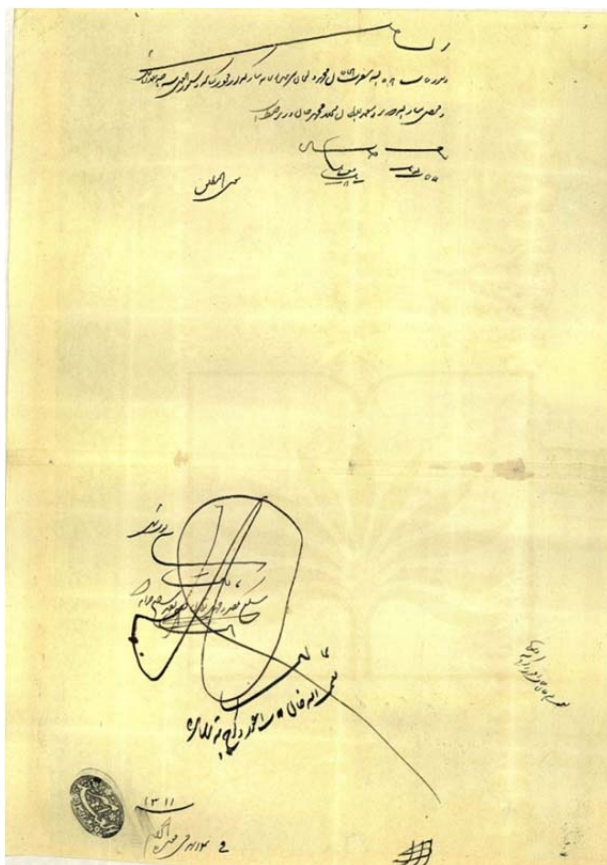

پیوست ۴. برات تجارتي دوره قاجار، پیش از مشروطه (ساکما، شماره سند ۹۹۹/۲۹۵۰۲)

به تاریخ ۳ شنبه ۱۵ رجب‌المرجب ۱۳۳۲؛ یزد؛ سرای بیابانک (بیابونک) به نظر جناب مستطاب مستغنی القاب عمده‌التجار قبله‌گاهی‌ام اشرف‌الحاج حاجی غلامعلی صاحب تاجر یزدی مشرف‌باد عرض می‌شود؛ مبلغ دویست و پنجاه تومان [اسیاق]: ۲۵۰ تومان [نصف]: ۱۲۵۰ تومان) رایج‌خزانه از جناب آقا یداله تاجر هرندی دریافت شد از حال‌التحریر الی {الا} مدت سی و یک (۳۱) یوم دیگر در وجه حواله کرد مشارالیه کارسازی بفرمایند و در محاسبه محسوب بفرمایند. [امضاء]: من اقل‌الحاج عبدالصمد تاجر اصفهانی [حاشیه‌نویسی برات]: در وجه جناب مستطاب آقای آقامحمدتراب تاجر یزدی دام‌مجده کارسازی فرمائید. صحیح است. اقل یداله هرندی. [مُهر]: یدالله فوق ایدیهم).
[ظهر سند]: ۱- [مُهر]: محمدتراب یزدی، ۱۳۳۰. MOHAMMED TORAB IAZDI. ۲- [مُهر]: عبده عبدالصمد ابن حسینعلی).

پیوست ۵. برات تجارتي دوره قاجار، بعد از مشروطه (ساکما، شماره سند ۲۹۶/۱۸۲۳۷)

موجب هذه السنة مقرب الخاقان
محمدولی خان، سرتیب توپخانه
مبارکه موافق کتابچه دستور العمل سنه
ماضیه بیلان نیل و قبض مشارالیه که
نزد معتمد السلطان میرزا محمدخان
لشکر نویس و وزیر ضبط است:
[سیاق]:

نقد، از بابت موجب: ۳۸۰ تومان
[کسر از] ۷۶ تومان [بابت] رسوم،
سوی المطلق [باقیمانده]: ۳۰۴ تومان.
جنس، سیورسات بعد از آمدن کتابچه
هر ماه به خرج آمده باشد، داده
می شود: ۴۷ خروار و ۱۸ من و ۸ سیر
[کسر از] ۷ خروار و ۸۲ من.
[باقیمانده]: ۳۹ خروار و ۳۶ من و ۸
سیر.

جیره: ۱۴ خروار و ۱۶ من و ۸ سیر/
علوفه: ۲۵ خروار و ۲۰ من

سنه یونت نیل. [سیاق]: ۱۵۰ تومان؛ مبلغ یکصد و پنجاه تومان وجه نقد رایج خزانه است. [سیاق نصف]: ۷۵ تومان.
عالیجاه، محمد تقی خان سرهنگ از بابت مالیات قلعه حصار و کلک رود (۴) برساند.
تحریراً فی ۱۴ شهر ذی القعدة الحرام سنه ۱۳۱۱.
[مهر بیضوی]: [العبد امیر، ۱۳۱۱].
[نوشته حاشیه برات]: تقی خان سرهنگ بابت قلعه حصار و کلک رود (۴).

پیوست ۶. برات دیوانی موجب (ساکما، ۲۹۶/۳۴۳۲)